

УДК 811.161.2'366.5

**МОВНА ГРА В ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ ГАЗЕТИ:
АКТУАЛІЗАЦІЯ ГРАМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ
(НА ПРИКЛАДІ ГРАМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ)**

Халіман О.В.

Коледж Національного фармацевтичного університету, м. Харків, Україна

У статті описано один із механізмів мовної гри в дискурсі сучасних газет на прикладі метафоризованого вживання граматичного значення чоловічого роду (у конструкції «хтось (ім. чол. роду) у спідниці»)

Ключові слова: *дискурс газети, мовна гра, граматичне значення, чоловічий рід.*

Постановка проблеми. Сучасна мовленнєва практика характеризується посиленням креативності: інновації, мовна гра, мовна рефлексія охоплюють нові комунікативні сфери, розширюючи простір свого функціонування. Динаміка норми, реалізація потенціалу мовної системи, різні форми мовотворчості повною мірою характерні і для дискурсу сучасної преси. Автори медіатекстів, конкуруючи між собою в боротьбі за увагу адресата, досить винахідливі у створенні лінгвокреативних феноменів [див. 5].

Виконання основного комунікативного завдання – інформувати «читача-споживача» – ускладнюється необхідністю впливати на нього: журналісти шукають такі засоби вираження, що забезпечили б інформаційну й емоційно-експресивну насиченість медіатекстів. Саме це породжує постійну потребу посилювати виражальні можливості слова, що підносить ступінь комунікативної ефективності мовлення й пояснює захоплення їх авторів «мовною грою, неологізмами й okazionalizmami, стилістичним розмаїттям, трансформацією фразеологізмів, іншомовними вкрапленнями різного ступеня адаптованості, прецедентними феноменами» [4]. До того ж, якість лінгвокреативних складових є диференційною ознакою, що визначає не лише якість самих текстів, але й імідж видання чи рекламодавця: мовна гра може стати як об'єктом критики, так і прискіпливої уваги.

У процесі пошуку виражальних можливостей лексики спостерігається «підсилення його експресивно-оцінного потенціалу» [1, с. 9]. Формується велика кількість неосемантизмів, тобто слів із новим значенням, зокрема спостерігаємо з'яву в деяких розрядах лексем нового конотативного «ореолу», нових оцінних співзначень. Учені вказують на особливо виразний експресивно-оцінний характер текстів публіцистичного стилю, оскільки саме публіцистика веде перед у витворенні сучасної української «новомови» [1, с. 9]. Дія оцінності у публіцистиці набуває відкритого, інтенсивного й усеохоплювального характеру [6, с. 10] і є однією із основних характеристик ЗМК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості сучасних медіатекстів забезпечують увагу лінгвістів до цієї сфери комунікації. Серед численних робіт, присвячених сутності лінгвофілософської категорії оцінки та особливостям її мовного вираження, праці, сфокусовані на аксіологічній специфіці публіцистичного стилю (Л. Гусліста, В. Кажан, Р. Калінкіна, Н. Кочукова, І. Онищенко, С. Равлюк, К. Серажим, Г. Солганик та ін.).

Актуальність роботи. Поряд із засобами інших мовних рівнів свій оцінний потенціал у публіцистиці реалізують і граматичні одиниці: автори медіа-текстів залучають їх до мовної гри для реалізації прагматичних настанов. Гра граматичними семами створює граматичні ігри – одиниці, що формуються на основі цілеспрямованих порушень граматичних норм, обмежень для досягнення комунікативно-прагматичних цілей [див. про це 7].

У граматиці виникла необхідність опису креативних інтерпретацій граматичних одиниць, пояснень законів цих інтерпретацій, зокрема дослідження публіцистичних текстів у фокусі «граматики оцінки» дасть змогу репрезентувати механізми породження оцінних значень за участю граматичних засобів у ЗМК, якими зможуть послуговуватися автори медіатекстів для вираження відповідних смислів. Це викликає необхідність продовження розробки проблеми й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета наукової розвідки – описати особливості метафоризованого вживання граматичного значення чоловічого роду (на прикладі конструкції «хтось (ім. чол. роду) у спідниці») на матеріалі Інтернет-публіцистики.

Виклад основного матеріалу. Як і інші граматичні засоби, граматичні значення роду беруть участь у вираженні оцінних значень, наприклад, з'яву аксіологічних смислів забезпечує застосування прийому «переключення статі»: порушення співвіднесеності граматичного роду іменників зі статтю позначуваних осіб. В основі породження граматичної ігри при такому вживанні – *суперечність між граматичним значенням відповідного роду і протилежною статтю позначуваної особи, що зумовлює зміну ЛЗ* (з'яву вторинних, зокрема оцінних смислів), тобто *ГЗ, метафоризуючись, стає засобом забезпечення виникнення значення оцінки та прагматичних смислів*. Наприклад, застосування форм чоловічого роду стосовно осіб жіночої статі здійснюється як для позитивного, так і негативного оцінювання: позитивна оцінка виникає при порівнянні жінки із чоловіком як сильної особистості, негативна – як грубої, що має риси, які суперечать жіночості, або ж слабкої, що не здатна виконувати чоловічу роботу.

Серед прийомів номінування осіб жіночої статі іменниками чоловічого роду більш детального аналізу потребує конструкція «хтось (ім. чол. роду) у спідниці». Причиною виникнення оцінки є цілеспрямоване ненормативне поєднання іменника чоловічого роду та атрибутивної характеристики «у спідниці», що вказує на приналежність до жіноцтва. В основі оцінного механізму – накладання смислів *свого* і *чужого* («у спідниці» – чуже для чоловіка), що сприяє метафоричному переосмисленню родової форми. У такий спосіб мовець надає жінці «чоловічих» рис, що здійснюється для вираження як позитивної, так і негативної оцінки залежно від контексту й характеризується особливою активністю вживання у сучасній публіцистиці.

Під час уживання аналізованої конструкції передусім простежуємо процес приписування жінці (особі «у спідниці») «чоловічих» рис (ознак особи – іменника

чоловічого роду). Такий мовленнєвий прийом використовують стосовно жінок із сильним («чоловічим») характером, що надає їм позитивної оцінки. Подібне тлумачення знаходимо і в самих реченнях, що наводимо для аналізу механізму творення відповідних оцінних смислів, порівн.: *«Чоловік у спідниці» чи жінка з сильним характером?* (про південноафриканку Кастер Семені, яка на XII чемпіонаті світу з легкої атлетики стала найкращою на планеті у бігу на 800 м) («1+1»).

При використанні в аналізованих конструкціях іменників – назв професій, характеристик за родом діяльності акцент робиться на нетиповому виконанні жінкою «чоловічої» роботи, що здійснюється для позитивної характеристики. Часто названі у конструкціях іменники чоловічого роду не мають відповідників жіночого роду, тому уточнення у *спідниці* вказує на особу жіночої статі: *Там, до речі, був єдиний дзвонар у спідниці – Галина Марчук із Луцька* («Віче»); *Босць у спідниці* (про Марину Козерод, триразову чемпіонку світу з кікбоксингу, чемпіонку Європи з боксу, про зустріч із чоловіком в офіційному поєдинку) («Львівська пошта»); *Вулиця перебуває у зоні обслуговування героя нашої розповіді, тож він разом з шерифом у спідниці – Ольгою Кравець... виїхав до місця події* («Департамент зв'язків з громадськістю»); *«Отаманом у спідниці»* («Наддніпрянська правда»); *Видного, здатного і чесногo хлопця... моментально беруть в обіг перші красуні академії – витончена принцеса Шарлотта, «лицар у спідниці» принцеса Сільвія...* («Onfilm»); *«СІРИЙ КАРДИНАЛ» У СПІДНИЦІ: В.І. ЗАМІСТЬ В.І.* («Українське слово») (про призначення головою Секретаріату Президента України В. І. Улянченко замість В. І. Балогі); *Тиран у спідниці* («Новий погляд») і под.

Приписування жінці «чоловічих» рис здійснюється й із метою протилежної аксіологічної характеристики: іронічний смисл виникає у контексті, де «чоловічі» риси жінки сприймають як протилежність жіночності: *Ліна була не просто високою, це був гренадер у спідниці. Тобто це образно, у спідниці – на дівчині були джинси...* («Щотижня»).

Аналізовану конструкцію увиразнює метафоризація понять *чорт, звір, монстр, диявол*, що характеризує жінку залежно від контексту і позитивно (як активну, «бойову»), і негативно (як жорстоку, зарозумілу), тобто важливу роль відіграють «діагностичні контексти», напр.: *Головна героїня – сільська жінка Галина, кров з молоком, чорт у спідниці* («Сьогодні»); *...Хівря, як і будь-яка жінка іноді може бути ніжною та милою, а іноді – й «звіром у спідниці»* («ТВ ГИД»); *Цей кровожерливий монстр у спідниці перейшов всі межі* («Майдан»); *Диявол у спідниці, зірка 80-х, родоначальниця шок-року...* («Влох»).

Під час заповненні інваріантної схеми іменниками-антропонімами також простежуємо метафоричне перенесення родових форм: порушення відповідності між родом іменника-власної назви та статтю референта. Власні імена-символи, що при такому вживанні функціують як прецедентні феномени, стають синонімами загальних назв, виражаючи певну рису носія імені, порівн.: *Бубка у спідниці* (про Олену Ісінбаєву) («Поступ»); *Чикатило у спідниці* (про жінку-вбивцю) («Звягель-інформ»); *Робінзон у спідниці* («Ірина Виртосу»); *Шумахер у спідниці* (про співачку Ольгу Юнакову) («Navsi100.com.»); *«Гітлер у спідниці»* («Новини. te. ua.»); *Піночет у спідниці* («Контракти»); *Стефанік у спідниці* (характеристика Марії Матіос) («bambook.com.»); *дід Панас у спідниці* (про Ірен Роздобудько) («Друг читача»); *Маркес у спідниці* (про дебютантку-письменницю) («Буквоїд»); *Остап Бендер у*

спідниці (про жінку, яка небезкорисливо проводила перевірки у військових частинах) («Антикримінальний вибір») і т.ін. Позитивна чи негативна оцінка жінки породжуються на базі асоціацій, пов'язаних із носієм імені, з їх контекстуальним переосмисленням, порівн.: *Наталя Корпан у цій ролі настільки несподівана, що семикласник, можливо, назове про себе цю Ликеру Чингачуком у спідниці!* («Столичные новости»). Переосмислюючи антропоніми, публіцисти уживають атрибутивні елементи жіночого роду з власним іменем чоловічого роду, порівн.: *О, ця юда у спідниці зуміла здобути довір'я "Дарки"...* («ОУН-УПА»). При цьому акцентуємо увагу на способі написання оніма – з маленької літери: має місце процес антономазії.

Наявність фонду спільних знань у співрозмовників дає змогу сприймати й трактувати використаний прецедентний знак, порівн.: *"1+1" розпочинає показ 16-серійного детективу, у центрі якого – такий собі міцний горішок у спідниці – російська міліціонерка* («1+1»). Проводиться паралель між жінкою-міліціонером та поліцейським Джоном Макклейном із фільму «Міцний горішок» на основі схожості їх діяльності, при чому лише сприйняття знака як прецедентного забезпечить порозуміння комунікантів. Отже, маємо подвійне прирощення смислу: по-перше, внаслідок актуалізації фразеологізму *міцний горішок*, по-друге – використання назви кінофільму як прецедентної.

Метафоризація одразу кількох ГЗ – використання форми множини ВН і перенесення родових ознак – є яскравим виражальним засобом [див. про це: 3, с. 217], порівн.: *... й жінки бувають донжуанами у спідницях* («Учебный центр Валерии Губренко»); *«Поорані віком смагляві лиця: Горпини і Теклі, Тетяни і Ганни Сар'яни в хустках, Ван-Гоги в спідницях* [цит. за: 3, с. 217].

Аналізована конструкція належить до продуктивних у сучасному мовленні українців, оскільки простежуємо активне її використання у сучасній Інтернет-публіцистиці, зокрема зафіксовано низку подібних номінацій (15 варіантів конструкції) стосовно Юлії Тимошенко, порівн.: *генерал Перон у спідниці* («Українська правда»); *диктатор у спідниці* («gazeta»); *Гітлер у спідниці* («УНІАН»); *Ісус Христос у спідниці* («Львівська газета»); *полковник КДБ у спідниці?* («Українська правда»); *Самурай у спідниці* («RED. TRAM. УКРАЇНА»); *Сталін у спідниці* («Кореспондент. ru»); *Янукович у спідниці* («Народна правда»); *термінатор у спідниці* (Сей Час); *монстр у спідниці* («Майдан»); *Черчілль у спідниці* («Володимир Цибулько. Надією нації є кожен Українець»); *самурай у спідниці* («Вголос про політику»); *полководець у спідниці* («westua.net») та ін.

Метафоризацію протилежного характеру «хтось (ім. жін. роду) у штанах» спостерігаємо значно рідше, напр.: *«ЛОВІЮ У ШТАНАХ» ЗАТРИМАЛИ У ТИВРОВІ* (про чоловічу проституцію) («Молодіжна газета Вінниччини»); *Луценко – це така собі Антиюля, або Юля у штанах* («Оглядач»). Зазначене пояснюємо неможливістю наявності такого контрасту *свого / чужого*, як у попередній схемі, оскільки сьогодні бути «у штанах» не є чужим для жінки, тому створення метафоризованого протиставлення неможливе.

Висновок. Аналізовані мовленнєві формули ще 10-20 років тому українські дослідники кваліфікували як непродуктивні [див. про це: 2, с. 296], але в сучасному дискурсі простежуємо їх актуалізацію. Очевидно, це можна пояснити впливом соціолінгвальних чинників – з'явою активного лідера, для характеристики якого, на

думку носіїв мови, доцільна саме така мовленнєва модель, чого могло б і не бути за інших позамовних умов.

Перспектива дослідження. Видається правомірним у перспективі проектувати постулати дослідження у виокремленому ракурсі на інші граматичні категорії української мови.

Список літератури

1. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [моногр.] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
2. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: [моногр.] / Т. Космеда. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
3. Лукаш Г. Функціональна семантика граматичних категорій власних назв / Г. Лукаш // Лінгвістичні студії: [зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Вип. 18. – С. 216-221.
4. Ремчукова Е. Н. Креативность как фактор развития грамматики [Электронный ресурс] / Е. Н. Ремчукова. – Режим доступу: <http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/tj/index.php?id=1630&p=10150>.
5. Ремчукова Е. Н. Некоторые коммуникативные и стилистические особенности креативных феноменов СМИ [Электронный ресурс] / Е. Н. Ремчукова // ŽMOGUS KALBOS ERDVĖJE: [mokslinių straipsnių rinkinys]. – Режим доступа: <http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/tj/index.php?id=1630&p=10149>.
6. Солганик Г. Я. Лексика газеты / Г. Я. Солганик. – М.: Высш. шк., 1981. – 112 с.
7. Халіман О. В. Морфологічні засоби вираження категорії оцінки в сучасній українській мові: рід і число: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / О. В. Халіман. – Х., 2011. – 20 с.

Халіман О.В. Языковая игра в дискурсе современной газеты: актуализация грамматических значений (на примере грамматического значения мужского рода) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.199-203.

В статті описан один из механизмов языковой игры в дискурсе современных газет на примере метафоризованного употребления грамматического значения мужского рода (в конструкции «кто-то (сущ. м. рода) в юбке»)

Ключевые слова: дискурс газеты, языковая игра, грамматическое значение, мужской род.

Khaliman O.V. Linguistic play in the discourse of modern newspaper: actualization of grammatical meanings (on the example of grammatical meaning of masculine gender) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.199-203.

One of the mechanisms of the linguistic play in the discourse of modern newspapers on the example of metaphorized usage of grammatical meaning of masculine gender (in the construction someone (noun of masculine gender) in a skirt) has been described in the article.

Key words: discourse of a newspaper, linguistic play, grammatical meaning, masculine gender.

Поступила до редакції 29.06.2011 р.